

Pécsi Tudományegyetem Művészeti Doktori Iskola

„Itt ragadtunk, szeretünk itt élni”

Személyes és társadalmi találkozási az otthon terében

Gazdik Péter

A DLA-értekezés tézisei

Témavezető: Dr. habil. Nemes Csaba DLA

2023

A doktori kutatásom egy interdiszciplináris kutatás, melynek során a képzőművészeti és szociológiai eszközökkel értelmezem az otthon viszonyai között zajló identitásképző folyamatot. Az otthon terét egy időben folyamatosan alakuló önéletrajzi történetként keretezem (Brown, 2007). Ebben a folyamatban találkoznak a személyes jelentések és a társadalmi struktúrák (Löw, 2016; Miller, 2010), létrehozva egy teljesen egyedi, életúthoz kötődő kontextust (Hurdley, 2006), mely hasonlóan egy galéria térhez, átalakítja a bekerülő tárgyak jelentését, illetve folyamatosan újraírja azt, fenntartva egy koherens élettörténetet (Brown, 2007; Giddens 1991).

A disszertáció alapvetően két részből áll. Az első felében a képzőművészet és a szociológia határterületén állva építem fel a kutatás elméleti kereteit, majd a második felében a saját interjúkutatásom folyamatát, eredményeit ismertetem. Mivel olyan interdiszciplináris kutatásnak látom a projekteket, ami számára kevés konkrét referencia elérhető, így sokkal inkább a feltáró jellegére koncentráltam, nem volt céлом létező elméletek alapján összeállított hipotézist tesztelni. Ennek a megközelítésnek a gyökerei a társadalomtudományokban leginkább a grounded theory („lehorgonyozott elmélet”) módszeréhez kötődnek, annak is a konstruktivista ágához (Horváth és Mitev, 2015), mely alapvetően az adatoknak adnak elsőbbséget az előzetes elméletekkel, koncepciókkal szemben, induktív megismerési folyamatot folytatva. Emellett a művészetalapú kutatások vonatkozó irodalma - amit a dolgozatban igyekszem áttekinteni – szintén a tevékenység jellegéből fakadó kiszámíthatatlanságra, és az ebből fakadó erős módszertani reflexió szükségességére hívja fel a figyelmet (Slager, 2004; Maharaj, 2004; Hannula, 2004; McNiff, 2019).

A saját kutatásomhoz készített interjúkat a doktori éveim alatt, 2018 és 2023 nyara között folytattam. A kutatásban résztvevőket meglátogatom otthonukban és félig strukturált interjúkat készítettem velük, majd ezeket dolgoztam fel rajzi eszközökkel. A rajzot, mint egy értelmezési, elemzési módot kezelem, feltételezve, hogy a rajz, mint módszer sajátosságai révén egyedi tudás állítható elő általa (Kentridge, 2014). A rajzi folyamat Berger értelmezésében egy azonosulási folyamat (2007), illetve Taussig a párbeszéd jellegét emeli ki (2011). Ebben az értelmezésben a rajz egy személyes kapcsolódási kísérlet a részemről a velem az otthon kapcsán megosztott élettörténetekhez.

Mivel a rajz és a kvalitatív szociológiai kutatás határterületén kevés referencia állt a rendelkezésemre, a kutatás elméleti hálóját az alkotói és kutatási folyamat közben alakítottam ki, elsősorban konkrét rajzi, alkotói és kutatási problémák kapcsán. Ennek nyomán a dolgozat során áttekintem az otthonhoz kapcsolódó képzőművészeti diskurzusokat (Lauzon, 2017; Racz, 2015; Reed, 2002), majd pedig rátérek olyan műalkotások bemutatására, melyek a

fentebb meghatározott otthon képhez kapcsolódnak. Az otthon, mint kontextus művészeti értelmezésére *Colin Painter At Home with Art* projektjét, míg az otthon, mint élettörténetre való személyes reflexióként *Michael Landy Semi-Detached* and *Song Dong Waste Not* című installációját elemzem.

Az otthon képművészeti vonatkozásainak áttekintése utána a disszertációban a rajzolás során felmerülő problémákhoz kapcsolódó diskurzusokat tekintem át. Az alkotói folyamat során központi szerepet játszott a „Másik” ábrázolásának kérdése, annak etikai dimenziói, illetve a kutatási tevékenységhez hagyományos kapcsolt objektivitási igény és a rajz szubjektivitása között feszülő ellentét. *Enwezor* az objektív igazságigény helyett kritériumként a dokumentált és a dokumentáló között létrejövő interszubjektív helyzethez való hűséget fogalmazza meg (2004), míg *Hito Steyerl és Maria Lind* ugyanezt a befogadó szemszögéből nézve a mű által létrehozott teret emeli, melybe belépve a mű befogadója részévé válhat a kapcsolatnak, ami az alkotó és a másik személy között létrejött (2008). Fontos tenni ezen a ponton egy megjegyzést, ami a művészeti kutatás sajátosságára hívja fel a figyelmet más területekhez képest. A művészeti kutatás során a jelentésadás nem zárul le az alkotó/kutató tevékenységével, hanem a prezentálás, például kiállítás során a befogadóban folytatódik (*Kentridge*, 2014).

A fenti szempontokat szem előtt tartva olyan alkotói gyakorlatokkal, illetve művészeti projektekkel foglalkozok a disszertációban, melyek rajzi eszközökkel reflektálnak interjúk, illetve terepmunka során szerzett tapasztalatokra, és így valamilyen módon maguk is foglalkoznak a fenti problémákkal. Így érintem Joe Sacco és Victoria Lomasko *graphic journalism* címszóval jelölt tevékenységét, illetve Greyson Perry és Marc Bauer vonatkozó projektjeit. A „Másik” ábrázolására adott egy lehetséges válaszként tekintek a fikció/elvonatkoztatás eszközére, ennek kapcsán foglalkozok Walid Raad munkájával.

A disszertáció második felében saját interjúim feldolgozásával, azok elemzésével foglalkozok. Négy résztvevővel nyolc interjút készítettem (két-két interjú készült mindenkivel). A résztvevők véletlenszerűen lettek kiválasztva, nem volt cél előzetesen egy adott társadalmi csoport vizsgálata. A négy résztvevőből kettő házaspár, velük együtt, páros interjú keretében beszélgettem. Egyik résztvevőm egy harmincas éveiben járó, kétgyerekes anyuka, a többiek nyugdíjas korúak. Mindannyian Budapesten élnek, hárman Zuglóban, egyikük pedig Óbudán.

Az interjúkkal többféle rajzi megközelítésből is foglalkoztam. Egyfelől közepes és nagyobb méretű szénrajzokat készítettem, melyekben a „Másik” ábrázolhatóságának problémaköre mellett, illetve ahhoz kapcsolódva, központi szerepet játszottak a humor, a

történetmesélés és fikció kérdései. A humor alkalmazhatósága egyfelől az elbeszélések kontrasztjai kapcsán, illetve a résztvevők maguk által használt humor és irónia kapcsán merültek fel. Az elbeszélések során sok esetben a humor az otthon körülményei és a személyes igények között lévő feszültség feloldásának eszköze, de mint alkotó nem emelhettem be korlátlanul, mindig mérlegelni kellett az adott történetben, beszédhelyzetben betöltött szerepét. A képi narratíva, illetve történetmesélés kapcsán felmerült a szöveg és kép viszonya, az interjúrészletek beépíthetőségének a kérdése. Ebben a sorozatban a szövegeket zömében a képek címében jelenítettem meg, és csak ritkábban próbálkoztam a képbe való közvetlen beleírással. A szöveg elemek azért is voltak fontosak, mert a történetmesélés szintjén ugyanakkor általában két réteget kellett egyesíteni, egyrészt a tárgy fizikai környezetét és kinézetét, másrészt a hozzá kapcsolt jelentést, történetet, anekdotát. Az erre a problémára adandó képi válaszok már összekapcsolódtak a fikció, elvonatkoztatás kérdésével, amennyiben a csendélektént ábrázolt tárgyakat cselekménnyel, átalakításokkal egészítettem ki. A szénrajzok legfőbb elméleti hozadéka esetemben a már említett kontraszt volt a tér és egyén szintjén, aminek a viszonyát, egymásnak feszülését, azok csiszolódását tovább akartam vizsgálni.

A folytatáshoz alapvetően két eszközt használtam. Egyfelől megpróbáltam kapcsolatot keresni a kvalitatív szociológiai elemzés módszerével, ami alapvetően a hasonló elemek csoportosítására, kategorizálására épít. Ennek kapcsán az interjúkat visszahallgatva gyors ceruza vázlatokat készítettem, amiket csoportosítva egy elemzési, értelmezési szempontrendszer építettem. A vázlatokrajzok készítése során intuitíven sikerült továbblépni a kép és szöveg problémája kapcsán. A vázlatokhoz sokkal jobban kapcsolódott a kézírás jellege, jól be tudtam illeszteni, szemben a korábbi, alaposabban megformált szénrajzok esetében. A vázlatokat csoportosítva kialakítottam egy nagy, 3 főcsoportból, 9 alkategóriából, és további alcímkékből álló szempontrendszert, amit az *Illeszkedés* fogalma köré szerveztem. Az *Illeszkedés* azt a kétirányú, oda-visszaható folyamatot jelöli, ami az egyén és az otthona között végbemegy, mindkét felet kölcsönösen alakítva. A disszertációba ezt a szempontrendszert lerövidítettem, és az *Elfogadás*, *Alkalmazkodás* és *Azonosulás* csoportokat megtartva, az ezekhez tartozó kategóriákat használva mutatom be a kutatás résztvevőit, a vázlataimat és a tőlük származó interjúrészleteket használva.

A disszertációban ismerttettem harmadik rajzi projektben az érdekelt, hogy ellépjek a személyes, portrészzerű történetábrázolástól, és elvontabban a tér és egyén illeszkedési folyamatát magát vizsgáljam. Ennek okán geometrikus, illetve konceptuális jellegű rajzokat készítettem, melyek központi motívuma az alaprajz volt. Egyfelől érdekelt a geometrikus tér

és a sematizált emberalak viszonya, másrészt, hogy az egyforma terek, mint keretek milyen eltérő tartalmakat tesznek lehetővé. Ezzel kapcsolatos megfigyelés volt, amikor a lakás tér és egyén viszonyát kis rajzokban modelleztem le, ahol egy karton kivágot szolgálta korlátnak a kezem számára a firkáláshoz, kitöltéshez. Azt figyeltem meg, hogy míg az elején izgalmas volt beleütközni a karton szélébe, egyre inkább internalizáltam a határait és elkezdtem az alapján rajzolni, többet nem beleütközve. Ez egy érdekes párhuzama volt annak, ahogy az ember korlátozza saját mozgását, elgondolásait identitását a lakás terével konfrontálódva.

Következtetésképp elmondható, hogy egyfelől a rajzi folyamat összességében más típusú átélésre ad lehetőséget, mint a hagyományos társadalomtudományos elemzési módszerek. Egyfelől a létrehozott szempontrendszert konvertálhatónak tartom, és úgy vélem, szociológiai vagy hasonló interdiszciplináris kutatás kiindulópontja is lehet. Másfelől úgy gondolom, hogy az elmondott történetekhez való kapcsolódást lehetőségét, átélését egészen más szinten biztosítják a rajzok, mint egy hagyományos kutatás eredményei tennék. Harmadrészt az egyén és tér közötti kétirányú, kölcsönösen formáló folyamatot más szinten teszik átélhetővé a rajzok, mint a szöveges leírások. A képzőművészeti diskurzus számára fontosnak tartom, hogy az olyan érzékeny eszköz, mint a rajzolás össze tud kapcsolódni olyan, alapvetően empátiás tevékenységekkel, mint az interjú kutatás, és a társadalomtudományok otthon és emberszemlélete is megtermékenyítően hat.

Irodalomjegyzék

- Berger, John (2007) John Berger, Life Drawing. In Jim Savage (szerk): *Berger on Drawing*. Occasional Press, London
- Brown, Roni (2007): Identity and Narrativity in Homes Made by Amateurs. *Home Cultures*, 4(3), 261 - 285.
- Enwezor, Okwui (2004) Documentary/Vérité: Bio-Politics, Human Rights and the Figure of “Truth” in Contemporary Art. *Australian and New Zealand Journal of Art*, 5(1), 11-42.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press, London
- Hannula, Mika (2004): River Low, Mountain High. Contextualizing Artistic Research. In Annette W. Balkema és Henk Slager (szerk): *Artistic research*, 18, Rodopi, Amsterdam/New York, 70-80.
- Horváth Dóra, Mitev Ariel (2015) *Alternatív Kvalitatív Kutatási Kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest.
- Hurdley, Rachel (2006) Dismantling Mantelpieces: Narrating Identities and Materializing Culture in the Home. *Sociology* 40 (4), 717 – 733.
- Lauzon, Claudette (2017) *The Unmaking of Home in Contemporary Art*. University of Toronto Press, Toronto
- Löw, Martina (2016) *The Sociology of Space: Materiality, Social Structures, and Action*. Springer, New York
- Maharaj, Sarat (2004): Unfinishable Sketch of ‘An Unknown Object in 4D’: scenes of artistic research. In Annette W. Balkema és Henk Slager (szerk): *Artistic research.*, 18, Rodopi, Amsterdam/New York, 39-59.
- McNiff, Shaun (2019) Philosophical and Practical Foundations of Artistic Inquiry: Creating Paradigms, Methods and Presentations Based in Art. In Patricia Leavy (szerk.) *Handbook of Arts-Based Research*. Guilford Press, 22-37.
- Miller, Daniel (2010) *Stuff*. Polity Press, Cambridge
- Racz, Imogen (2015) *Art and the Home: Comfort, Alienation and the Everyday*. I.B. Tauris, London/New York

- Reed, Christopher (2002) Domestic Disturbances: Challenging the Anti-Domestic Modern. In Colin Painter (szerk.): *Contemporary Art and the Home*. Berg, New York/Oxford, 35-55.
- Slager, Henk (2004) Discours de la Méthode. In Annette W. Balkema és Henk Slager (szerk.): *Artistic research*, 18, Rodopi, Amsterdam/New York, 34-39.
- Steyerl, Hito, Lind, Maria (2008): Introduction. In Hito Steyerl, Maria Lind (szerk): *The Green Room*. Sternberg Press, London
- Taussig, Michael (2011). *I Swear I Saw This: Drawings In Fieldwork Notebooks, Namely My Own*. University of Chicago Press, Chicago